

Mikko Dufva, Hannu-Pekka Ikäheimo,
Jenna Lähdemäki-Pekkinen & Pinja Parkkonen

USKO TULEVAISUUTEEN

– Utopiat yhteiskunnallisten
tulevaisuuksien avartajina

6.3.2020

Sitra muistio

© Sitra 2020

Mikko Dufva, Hannu-Pekka Ikäheimo,
Jenna Lähdemäki-Pekkinen & Pinja Parkkonen

Usko tulevaisuuteen – Utopiat yhteiskunnallisten
tulevaisuuksien avartajina

ISBN 978-952-347-164-1 (nid.)

ISBN 978-952-347-165-8 (PDF)

www.sitra.fi

Julkaisua koskevat tiedustelut: julkaisut@sitra.fi

Sitran muistiot ovat tulevaisuustyömme taustaksi
tuotettuja sisältöjä.

Sitra muistio

Usko tulevaisuuteen

– Utopiat yhteiskunnallisten tulevaisuuksien avartajina

6.3.2020

Sisällys

Esipuhe	2
Tiivistelmä	3
Sammanfattning	4
Summary	5
Johdanto	6
Miksi utopioita tarvitaan?	7
Saari, pohjapiirustus, peili: mitä utopioilla tarkoitetaan?	9
Minkälaisia utopioita tällä hetkellä on olemassa?	12
Mitä utopioissa tulee ottaa huomioon nyt?	14
Tulevaisuuskyvykyys utopioinnin tukena	16
Lopuksi: Utopiat luovat edellytyksiä yhteiskunnan uudistamiselle	17
Lähteet	19
Liite: Utopiahankkeita	22
Kirjoittajista	24

Esipuhe

Vuoden 2019 alussa aloimme Sitran ennakointitoiminnossa valmistella uutta projektia tulevaisuuskyvykkyyksien vahvistamiseksi. Kimmokkeena oli julkisuudesta välittyvä kuva tulevaisuudesta, joka näyttäytyy kapeana, dystooppisena ja pienen asiantuntijajoukon muodostamana. Pohdimme, miten tällainen näkymä tulevaisuudesta vaikuttaa ihmisten kokemuksiin omista vaikutusmahdollisuuksistaan. Kansainväliset tutkimukset ovat välittäneet huolestuttavaa viestiä kansalaisten näköalojen kaventumisesta ja luottamuksen rapautumisesta suhteessa tulevaisuuteen.

Yksi Sitran työtä ohjaavista vaikuttavuustavoitteista on, että Suomessa tunnetaan tulevaisuuden mahdolliset kehityssuunnat hyvin. Tätä edistämme erityisesti ennakointityöllämme. Mutta kuinka laajasti ja rohkeasti osaamme ajatella tulevaisuuden mahdollisia kehityssuuntia? Miten kykymme ajatella tulevaisuudesta vaikuttaa tämän päivän tekemiseen? Aiheuttavatko vallitsevat tulevaisuuskuvat enemmän pelkoa ja lamaannusta, kun tulevaisuustyö voisi lisätä myös toivoa ja toimintaa?

Sitrassa ennakointityömme lähtökohtana on, että tulevaisuus on avoin ja siksi siihen voi vaikuttaa tämän päivän teoilla ja valinnoilla. On kuitenkin vaikeaa toteuttaa sellaista parempaa huomista, jota ei pysty edes kuvittelemaan. Siksi tarvitaan tapoja, joiden avulla haastaa ja avartaa vallitsevia tulevaisuuskuvia ja joiden avulla voidaan laajentaa tulevaisuudesta keskustelevien joukkoa.

Voisivatko utopiat auttaa vetreyttämään ja venyttämään mielikuviamme tulevaisuudesta? Tässä muistiossa syvennytään utopioiden rooliin tulevaisuudesta käytävässä keskustelussa ja selvennetään, mitä utopiat oikein ovat ja miten niitä voidaan kehittää ja käyttää tämän päivän yhteiskunnallisessa keskustelussa. Muistio tarkastelee utopioita ja utopiointia menetelmänä, jonka avulla voitaisiin laaja-alaisesti, osallistavasti ja rakentavasti keskustella tulevaisuudesta.

Tämän muistion lisäksi projektivalmistelun tuloksena syntyi Tulevaisuuden uudistajat -projekti. Projekti keskittyy ennakoinnin ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen taitojen, ns. tulevaisuuskyvykkyyksien, kehittämiseen, kouluttamiseen ja levittämiseen. Tämän kautta edistämme toivottavien tulevaisuuksien kuvittelemisen taitoa ja laajennamme toivotuista tulevaisuuksista keskustelevien ihmisten joukkoa. Tähän utopiointi voi tarjota yhden hyvän lähestymistavan. Utopiat voivat auttaa ymmärtämään, mikä on toivottavaa ja tavoiteltavaa sekä tasapainottaa uhkakuvien värittämää kuvaa maailmasta.

Helsingissä maaliskuussa 2020

KATRI VATAJA,

Johtaja, ennakointi ja strategia
Sitra

Tiivistelmä

Tässä muistiossa käsittelemme tulevaisuususkon vahvistamista utopioiden avulla. Muistion lähtökohtana on, että voimme toteuttaa vain sellaisen tulevaisuuden, jonka pystymme kuvittelemaan. Tällä hetkellä julkisuuden kautta välittyvä kuva tulevaisuudesta on kapea, dystooppinen ja usein pienen asiantuntijajoukon muodostama. Tarvitaan houkuttelevia näkymiä siitä, miltä elämä ja yhteiskunta näyttää, kun eletään kestävästi.

Utopiat tai utopiointi pyrkivät esittämään radikaaleja vaihtoehtoja nykyiselle yhteiskunnalle, eivät niinkään ”kehittämään” nykyistä yhteiskuntaa. Muistiossa pohdimme, voisiko utopiointia – utopioiden kuvittelua ja sanoittamista - käyttää välineenä paremman yhteiskunnan ja maailman kuvitteluun, ja siten myös löytää ja toteuttaa yhteiskuntaa parantavia ratkaisuita.

Muistiossa selvennämme, mitä utopiat ovat, miksi utopioita tarvitaan juuri nyt ja miten niiden roolia tulevaisuuksista käytävässä keskustelussa voisi vahvistaa. Määrittelemme utopiat viimeaikaiseen akateemiseen tutkimukseen perustuen valmiin ihanneyhteiskunnan kuvauksen sijaan ajattelun menetelmäksi, joka auttaa haastamaan ja avartamaan käsityksiä toivottavasta yhteiskunnasta.

Utopiat ovat aina väistämättä poliittisia. Sen vuoksi ei ole lainkaan yhdentekevää, ketkä niitä muodostavat. Perinteisesti utopiat ovat olleet yksittäisten ajattelijoiden tai pienen etujoukon luomia. Sama pätee aikamme teknoutopioihin. On korkea aika laajentaa keskustelua tulevaisuuksista niin osallistujien kuin mahdollisina pidettyjen tulevaisuuskuviin suhteen.

Ihmisten laajempi osallistuminen utopioiden luomiseen ja muihin tulevaisuutta koskeviin keskusteluihin voi tapahtua vain kasvattamalla tulevaisuuskyvykkyyksiä. Tulevaisuuskyvykkyydet kytkeytyvät toimijuuteen – todelliseen mahdollisuuteen käyttää taitojaan ja osaamistaan laajeman yhteisön tai yhteiskunnan hyväksi pitkällä aikavälillä. Muistiossa hahmottelemme alustavasti mitä tulevaisuuskyvykkyyksissä tulisi utopioiden näkökulmasta huomioida: toivottavien tulevaisuuksien sanallistamista, elämyksellistä ennakkointia ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen taitoja.

Sammanfattning

I den här promemorian dryftar vi hur framtidstron kan förstärkas med hjälp av utopier. Promemorian utgår från att vi kan skapa endast en sådan framtid som vi kan föreställa oss. Den bild av framtiden som för tillfället förmedlas i offentligheten är snäv, dystopisk och ofta utformad av en liten grupp experter. Vi behöver attraktiva scenarier av hur livet och samhället kommer att se ut om vi lever hållbart.

Utopier handlar om att lägga fram radikala alternativ till det nuvarande samhället, inte om att ”utveckla” det som vi har. I den här promemorian reflekterar vi över om skapandet av utopier – föreställning och verbal beskrivning av dem- kunde användas som ett redskap för att skapa föreställningar om ett bättre samhälle och en bättre värld och därmed kunde ge oss lösningar som resulterar i ett bättre samhälle.

I promemorian klarlägger vi vad utopier är, varför utopier behövs just nu och hur deras roll i diskussionen om framtiderna kan förstärkas. Med stöd av aktuella akademiska studier definierar vi utopier inte som beskrivningar av ett idealsamhälle utan som en tankemetod som hjälper oss att utmana och vidga uppfattningarna om ett önskvärt samhälle.

Utopier är alltid oundvikligen politiska. Därför är det inte alls oväsentligt vem de utformas av. Traditionellt har utopier skapats av enskilda tänkare eller en liten grupp föregångare. Detsamma gäller vår tids teknologiska utopier. Det är hög tid att bredda diskussionen om framtiderna såväl i fråga om deltagare som i fråga om vilka framtidsbilder som anses vara möjliga.

Vi kan få fler människor att delta i skapandet av utopier och i andra diskussioner om framtiden endast genom att odla framtidskompetenser. Framtidskompetenserna sammanhänger med agentskap – en reell möjlighet att använda sina färdigheter och kunskaper till förmån för en större grupp eller ett samhälle på längre sikt. I promemorian skisserar vi upp vad framtidskompetenserna preliminärt borde fokusera på med tanke på utopierna: verbal beskrivning av önskvärda framtider, upplevelsebaserad förutsägelse och färdigheter i samhällspåverkan.

Summary

In this memorandum, we discuss strengthening the faith in the future through utopias. The starting point for the memorandum is that we can only implement the kind of future that we can imagine. At the moment, the vision of the future conveyed to us in the public debate is narrow, dystopic and often defined by a very small group of experts. What we need are attractive visions of what life and society will look like when people live sustainably.

Rather than “developing” society as it exists now, utopias and the imagining of utopias try to present radical alternatives to our current society. In the memorandum, we consider whether imagining utopias and explaining them verbally could be used as a tool for imagining a better society and a better world and whether this could help us find and implement solutions for improving society.

The memorandum clarifies what utopias are, why they are needed now and how they could be given a stronger role in the debate on futures. Based on recent academic research, we do not use the term utopias to define complete, perfect societies but rather to define a method of thinking that challenges us and widens our views of what a desirable society could be like.

Unavoidably, utopias are always political. It is therefore not irrelevant who creates them. Utopias have traditionally been fashioned by individual thinkers or by a small group of pioneers. The same applies to the technological utopias of our time. It is high time we started to include more participants in the debate on futures and expand the visions of the future we consider possible.

People’s wider participation in the creation of utopias and other discussions about the future can only happen if futures capabilities are increased. Futures capabilities are linked with agency – real opportunities to use one’s skills and knowledge for the benefit of the wider community or society in the long term. In our memorandum, we provide a preliminary outline of what should be taken into consideration in futures capabilities from the viewpoint of utopias: describing desirable futures in words, anticipation based on experiences, and societal participation skills.

Johdanto

Elämme keskellä ekologista kriisiä. Edessämme on valtava koko yhteiskunnan transiatio, jossa ruoan tuotanto, energiajärjestelmä, kuluttaminen ja moni muu yhteiskunnan keskeinen rakenne täytyy toteuttaa uudella tavalla ekologisten reunaehtojen mukaisesti.

Haasteiden suuruus ja toimenpiteiden kiireellisyys tiedostetaan jo laajalti, mutta edelleen puuttuu näkymä siitä, millainen yhteiskunta voisi parhaimmillaan olla siirtymän jälkeen. Jotta siirtymässä ekologisesti kestäväan yhteiskuntaan voidaan onnistua reilulla ja demokraattisella tavalla, tarvitaan innostavia näkymiä siitä, miltä elämä ja yhteiskunta näyttää, kun eletään kestävästi. Se edellyttää erilaisten näkemysten huomioimista, ihmisten huolien ja toiveiden kuuntelemista ja uskon luomista yhdessä muotoiltuihin parempiin tulevaisuuksiin.

Tässä muistiossa käsittelemme tulevaisuususkon vahvistamista utopioiden avulla. Muistion lähtökohtana on, että voimme toteuttaa vain sellaisen tulevaisuuden, jonka pystymme kuvittelevaan. Tällä hetkellä julkisuuden kautta välittyvä kuva tulevaisuudesta on kapea, dystooppinen ja usein pienen asiantuntijajoukon muodostama. Tarvitaan tulevaisuusajattelun laajentamista niin osallistujien kuin mahdollisina pidettyjen tulevaisuuskuviin suhteen.

Utopiat tai utopiointi pyrkivät esittämään radikaaleja vaihtoehtoja nykyiselle yhteiskunnalle, eivät niinkään ”kehittämään” nykyistä yhteiskuntaa. Muistiossa pohdimme, voisiko utopiointia - utopioiden kuvittelua ja sanoittamista - käyttää välineenä paremman yhteiskunnan ja maailman kuvitteluun, ja päästä siten käsiksi myös paremman yhteiskunnan toteuttaviin ratkaisuihin.

Siinä, missä visio on usein suunnitelma, joka pyritään pitkällä aikavälillä toteuttamaan, on utopia jotain laajempaa. Se on toivottavan tulevaisuuden kuvaus, joka ei ehkä koskaan toteudu sellaisenaan, mutta avartaa näkemyksiä siitä, mikä voisi olla mahdollista ja miltä hyvä yhteiskunta voisi tulevaisuudessa näyttää. Utopioita tarvitaan ohjaamaan ajattelua yli tämän hetken haasteiden ja rajoitusten ja suuntaamaan visioitakin uusille urille.

Tässä muistiossa selvennämme, mitä utopiat ovat, miksi utopioita tarvitaan juuri nyt ja miten niiden roolia tulevaisuuksista käytävässä keskustelussa voisi vahvistaa. Muistio perustuu kirjallisuuskatsaukseen, kevään ja kesän 2019 aikana tehtyyn tulevaisuususkoon liittyvien hankkeiden kartoitukseen ja taustoittaviin keskusteluihin asiantuntijoiden kanssa.

Miksi utopioita tarvitaan?

“Devoid of choice, humanity has no meaning and no future. We must choose the dream – a vision of the future of humanity – and then we must choose to make it real.” (Morgan 2015)

Tällä hetkellä tarjolla olevista tulevaisuuden näkymistä piirtyy esiin dystooppinen kuva. Uutiset esimerkiksi ennätysvauhdilla sulavasta Grönlannista, jossa koiravaljakko näyttää kulkevan veden päällä sulamisveden vuoksi, Australian ja Amazonin tuhoisista maastopaloista tai Intian yli 50 asteen helteistä, joka on pakottanut satoja kyliä evakuoitumaan, saattavat aiheuttaa ahdistusta, jopa syvää surua. Mieleen nousee ajatus, mitä olemme ihmiskuntana menneet tekemään.

Vuonna 2017 raportoitiin, että George Orwellin kuuluisan dystopian 1984:n myynti on kasvanut 9500 prosentilla presidentti Donald Trumpin virkaanastujaisien jälkeen. Amazonin myydyimmäksi kirjaksi kimmonneen 1984:n suosiota selitettiin muun muassa sillä, että sitä lukiessa voi tuudittautua ajatukseen, että asiat voisivat olla pahemminkin ja että poliittisesta suuntautumisesta riippumatta lukija voi löytää teoksesta jotain terapeutista (esim. Locke 2017). Dystopioiden suosiota on myös selitetty sillä, että moni kokee elämässään olevan niin paljon paineita, että on vapauttavaa lukea teoksia, joissa vallitseva maailmanjärjestys on romahtanut (esim. Rushkoff 2014).

*Monimutkaisuus,
keskinäisriippuvaisuus,
epävarmuus ja viheliäiset
ongelmat ovat päivän sanoja.*

Monimutkaisuus, keskinäisriippuvaisuus, epävarmuus ja viheliäiset ongelmat ovat päivän sanoja. Ne kuvastavat aikaa, jossa myöhäismoderni maailma ja erityisesti sen muuttaminen koetaan yhä vaikeammaksi ja ihanteiden nähdään rappeutuvan. Lennokkaiden tulevaisuuteen suuntautuneiden utopioiden sijaan haikaillaan yksinkertaisempien menneiden aikojen perään kuin kirjailija Tuomas Kyrön luoma Mielensä-pahoittaja.

Sosiologi Zygmunt Bauman on kuvannut ajan henkeä termillä retroopia. Baumanin mukaan tulevaisuusorientoitunut kuvittelu (utooppinen) on korvautumassa menneisyysorientoituneella (nostalginen) kuvittelulla. Pohjoismainen hyvinvointivaltio on esimerkki yhteiskunnallisen mielikuvituksen aikaperspektiivin kääntymisestä. Se oli aikanaan eräänlainen tulevaisuuteen katsova ”todellinen utopia”, jotakin, joka voisi tulla todeksi. Nykyinen keskustelu siitä, mitä osia jo luodusta hyvinvointivaltiosta on ylipäättään mahdollista säilyttää seuraaville sukupolville, osoittaa optimistisen ja eteenpäin katsovan tulevaisuusnäkömän menettäneen voimaansa (Eskelinen 2018).

Pohjoismaissa utopioiden ehtymistä voi selittää jo saavutettu ennennäkemätön hyvinvointi ja yltäkylläisyys. Filosofit Herbert Marcuse kirjoitti 1950-luvulla, että jo sen aikaiseen taloudelliseen kehitykseen perustuva länsimainen sivilisaatio on utopia, joka pystyy hämmästyttävän tehokkaasti tukahduttamaan jäsentensä viettit ja tukahduttamaan paremmasta maailmasta haaveilun (Lahtinen 2002, 253). Pitkään kansanedustajana toimineen, nyt edesmenneen, Maarit Feldt-Rannan haastattelusitaatissa on aistittavissa Marcusen kuvaamaan ”perille pääsyn” -henkeä (HS, kuukausiliite, 5/2019):

”Pari sukupolvea taaksepäin ei ollut mikään itsestänselvyyden, että olisi edes äänioikeus ollut. Miksi maa, joka nyt on least failed in the world, tekisi mitään dramaattisia muutoksia?”
Juttu jatkuu toimittajan kysymyksellä: *”Ilmastomuutoksen, digitalisaation, huoltosuhteen, työn muutoksen vuoksi?”*

Aikamme suuret taloudelliset, teknologiset, demografiset ja ekologiset murrokset pakottavat pohtimaan yhteiskuntien tulevaa suuntaa. Murrosten keskellä olisi kuitenkin tärkeää muistaa, että riskit ja megatrendit eivät ole vääjäämättömiä, vain yhteen tiettyyn suuntaan vieviä kehityskulkua. Tulevaisuus on avoin ja sen suuntaan voidaan vaikuttaa muun muassa poliittisin valinnoin.

Utopiat ovat tärkeitä, jotta vallitsevan todellisuuden muutoksen tarve ja mahdollisuus tulee näkyviin. Monet tämän päivän itsestänselvyydet ovat eilisen utopioita: kahdeksan tunnin työaika, maksuton peruskoulu, subjektiivinen päivähoito-oikeus, yleinen ja yhtäläinen äänioikeus ovat aikanaan olleet utooppisia vaateita. Utopiat tai utopiointi tarjoaa vaihtoehtoisia tulevaisuuden näkymiä ja auttaa haastamaan nykyhetken lisäksi myös muita vallitsevia tulevaisuuskuvia. Tämä on tulevaisuuden tekemisen kannalta oleellista, sillä emme voi saavuttaa tulevaisuutta, jota emme pysty kuvittelemaan.

Saari, pohjapiirustus, peili: mitä utopioilla tarkoitetaan?

*“The critical utopia is not a strategy for a better world: it is a strategy for better strategies.”
(Raven 2015)*

Utopian käsite on muuttunut ajan myötä. Utopioiden historia alkaa kirjaimellisesti vuodesta 1516 jolloin englantilainen Thomas More julkaisi Utopia-nimisen teoksen. Termi utopia on sanakikkailu, Moren oma sepitelmä. Ääntämysasun mukaan sillä voidaan tarkoittaa joko paikkaa, jota ei ole missään (ou-topos) tai onnellista paikkaa (eu-topos) (Lahtinen 2002, 183). Etymologiset juuret näkyvät yhä termin arkikäytössä. Yhdelle utopiasta tulee mieleen jokin onnellinen paikka, kuten kesämökki tai paratiisisaari. Toiselle taas utopia tuo mieleen epäonnistuneet yhteiskunnalliset kokeilut, kuten kommunismin tai fasismin.

More kirjoitti utopiansa vastakuvaksi senaikaiselle Englannille. Symbolisesti hän sijoitti utopiansa kaukaiselle saarelle, jonka nimi oli Utopia. Saarella ei ollut yksityisomistusta. Siellä elettiin yksinkertaista elämää ja harjoitettiin muutenkin harmonista yhteistoimintaa.

*Utopioita on sijoitettu usein
autioille tai kaukaisille
saarille, vieraisiin galakseihin
tai jopa maan alle.*

Utopioita on Moren jälkeenkin sijoitettu usein autioille tai kaukaisille saarille. Saari on kuitenkin vain yksi utopian topos, sijoittumispaikka. Historian saatossa utopioita on sijoitettu vieraisiin galakseihin, jopa maan alle. Uskonnollisten yhteisöjen yleisin topos on ollut paratiisi, taivas tai maanpäällinen valtakunta. Utopioissa on kuvattu idyllisiä heimo- ja kyläyhteisöjä, runsauden ja yltäkylläisyyden paikkoja, kaupunkivaltioita, valtioliittoja, maailmanvaltioita

(Lahtinen 2017). Euroopan unionin syntyä inspiroinutta federalismiakin voidaan pitää yhdenlaisena utopiana.

Utopioiden suhde omaan aikaansa on aina ollut jännitteinen. Se on vaihdellut totaalisen kriittisestä kriittisen konservatiiviseen. Utopian ei tarvitse kuitenkaan olla väkivaltainen katkos olemassa olevaan järjestykseen ollakseen utopia. Utopia voi olla myös reformistinen, yhteiskuntaa perusteellisesti mutta rauhanomaisesti uudistamaan pyrkivä (emt.).

Utopisteja on läpi historian kritisoitu todellisen elämän laiminlyönnistä ja toteuttamiskelvottomista ehdotuksista. Kun utopia-termi johdannaisineen alkoi yleistyä poliittisessa kielenkäytössä 1700-luvulla, se sai yhä uutta negatiivista merkityssisältöä. 1740-luvun saksalaisessa sanakirjassa utopian synonyymiksi tarjottiin ”laiskureiden maata” (Schlaraffenland) eli paikkaa, jossa voisi elää tekemättä työtä (Lahtinen 2002, 234).

Kaukaisista paikoista kritisoituihin pohjapiirustuksiin

Aktiivisesti 1800-luvun alussa julkaisseet utopistisocialistit, kuten Charles Fourier, Henri Saint-Simon ja Robert Owen olivat vaikuttamassa siihen, että utopismista muodostui lähes synonyymi sosialismille. Utopismisocialistisissa tulevaisuudenkuvitelmissa ihmiset kuvattiin usein idyllisten ja autonomisten pienyhteisöjen jäseninä. Kapitalismin ongelmien ajateltiin ratkeavan ihmisystävällisiä reformeja ajamalla (Lahtinen 2002, 234).

1800- ja 1900-luvuilla kapitalismin nopean kehityksen myötä kuvitelmat muulta maailmalta suojatuista, kaukaisista ihannevaltioista rupesivat tuntumaan haihattelulta. Myös kommunistisen ajattelun isänä pidetty Karl Marx teki pesäeroa utopistisocialisteihin. Hänen mukaansa kapitalismin kritiikki ei voinut perustua toivekuviin, vaan sen tuli pystyä tarjoamaan pätevää teoreettista analyysiä ja vastauksia suuriin murroksiin nopeasti etenevästä teknologisesta kehityksestä kaupungistumiseen (emt.).

1900-luvun ensimmäisen puoliskon järkyttävillä tapahtumilla oli merkittävä vaikutus suhtautumisessa utopioihin ja utopia-ajatteluun. Haaveellisten oppien katsottiin osoittautuneen epäinhimillisten ”kokeilujen”, kuten fasistien totalitaarisen valtion, natsien kolmannen valtakunnan tai bolševikkien totalitarismin ideologisiksi oikeuttajiksi. Ne saivat yhä useammat kavahtamaan kaikenlaisia ”kokonaisvaltaisia” ihanteellisen ihmisyyhteisön kuvauksia. Pelon utopiat syrjäyttivät toivon utopiat.

*Popperin mukaan
utopioissa todellisuus
koetetaan pakottaa valmiiseen
pohjapiirrokseen.*

Tähän ajan henkeen osui hyvin filosofi Karl Popperin utopiakritiikki. Kirjoituksissaan Popper veti vahvan yhtäläisyysmerkin utopioiden ja totalitarismin välille. Päinvastoin kuin edeltävien vuosisatojen utopiakriitikot, Popper ei nähnyt utopioiden ongelmana sitä, että niistä puuttui tarkka vaikuttavan todellisuuden analyysi, vaan että niissä todellisuus koetetaan pakottaa valmiiseen suunnitelmaan, pohjapiirrokseen. Popper kritisoi ennen muuta utopistisen

ajattelun holistista luonnetta eli sitä, että yhteiskunnan uutooppinen muuttaminen koskee aina kaikkia yhteiskunnan ulottuvuuksia julkisesta yksityiseen, minkä takia se on myös väistämättä totalitaarista (Lakkala 2017). Vastaavalla tavalla jyrkkää vastakkainasettelua liberalistisen vapauden ja sen totalitarististen vihollisten välille loivat kirjoituksissaan myös monet muut tunnetut aikakauden ajattelijat, mukaan lukien Friedrich Hayek, J.L. Talmon ja Isaiah Berlin.

Popperin kritiikillä on ollut kauaskantoisia vaikutuksia utopioista käytäviin keskusteluihin (Lahtinen 2002, 250–252). Monet nykytutkijat ovat sitä mieltä, että utopioiden samaistuminen epäonnistuneisiin ”ihannevaltiokokeiluihin” Popperin kritiikin mukaisesti on tyypistänyt utopioista käytävää julkista keskustelua. Utooppisen ajattelun traditio sisältää koko joukon muitakin tapoja määritellä utopian käsite. Akateemisessa tutkimuksessa utopioita on luokiteltu muun muassa järjestys- ja vapausutopioihin, staattisiin ja avoimiin utopioihin (Lakkala 2017). Näistä Popperin kritiikin kohteena olivat ennen muuta utopiat, joissa hahmoteltiin staattista tai suljettua ihanneyhteiskunnan kuvaa.

Utopiat horisonttina ja yhteiskunnan peilinä

Filosofi Ernst Blochia on pidetty eräänlaisena utopistisen ajattelun kunnianpalauttajana. Bloch on korostanut, että utopia tulisi ymmärtää valmiin pohjapiirustuksen sijaan orientaatio-tapana, joka mahdollistaa olemassa olevaa todellisuutta paremman maailman kuvittelemisen. Blochin ”toivon periaate” lähtee ajatuksesta, jonka mukaan ihmistä syvimmin motivoiva tekijä on toivo paremmasta ja utopia merkitsee kykyä nähdä maailmassa muutoksen mahdollisuuksia. (Lahtinen 2017.)

Vähän samaan tapaan sosiologi Ruth Levitas (2010;2014) on kehittänyt tulkintaa utopioista mielikuvituksen menetelmänä, jolle on leimallista kykyä nähdä ja ajatella yhteiskunta radikaalisti uudella tavalla ja pyrkimys muuttaa sitä toisenlaiseksi, paremmaksi. Utopia yhteiskuntakriittisenä menetelmänä auttaa sekä havaitsemaan nykyhetken ongelmakohtia että kuvittelemaan vaihtoehtoisia tulevaisuuksia. Tulevaisuudentutkija Fred Polakin mukaan utopia tarjoaa kaksi peiliä, joista toinen auttaa peilaamaan nyky-yhteiskuntaa ja toinen sen mahdolliseen tulevaisuuteen sijoittuvaa vastakuvaa (Polak & Boulding 1973).

*Utopia näyttäytyy
keinona avartaa käsityksiä
toivottavasta
yhteiskunnasta.*

Näin ymmärrettynä utopia näyttäytyy pikemminkin keinona avartaa käsityksiä toivottavasta yhteiskunnasta, horisonttina, kuin valmiina ihanneyhteiskunnan kuvauksena. (Levitas 2010; 2014.) Utooppiselle ajattelulle onkin tyypillistä nähdä yhteiskunta jatkuvasti muuttuvana. Mikään yhteiskunnallinen tila ei ole viimeinen tai absoluuttinen, vaan vain yksi mahdollisista (Lakkala 2017).

Blochin ja Levitaksen utopia-määrittelyt tuovat mieleen kehityksen ja edistyksen käsitteet. Tulevaisuudentutkija Morganin mukaan utopiat ja kehityksen idea ovatkin vahvasti yhteen kietoutuneita (Morgan 2015). Kehitysusko on sisäänrakennettu teollistumisen ja kapitalismin utopioihin. Sosialistiset utopiat kritisoivat edellä mainittuja ja tämän vuoropuhelun yhtenä synteessinä voisi pitää toteutunutta utopiaa hyvinvointivaltiosta.

Minkälaisia utopioita tällä hetkellä on olemassa?

*“Without a vision of utopia there is no way to define that port to which we might want to sail.”
(Harvey 2000)*

Vaikka utopiat eivät ole muodissa, ei nykyhetki ole vailla omia utopioitansa. Listasimme muutamia utopioita, joista on tällä hetkellä keskustelua. Ne eivät ole suurta valtavirtaa, mutta ovat kuitenkin heijastumia ajan hengestä. Jo toteutuneita, vallalla olevia utopioita, ovat suomalaisesta näkökulmasta muun muassa pohjoismainen yhteiskuntamalli ja fossiilikapitalismille perustuva hedonistinen kulutusyhteiskunta.

Singulariteetti

Singulariteetilla viitataan tilanteeseen, jossa teknologisen kehityksen myötä koneista tulee ihmistä älykkäämpiä. Ajatus singulariteetista perustuu siihen, että Mooren lain nojalla tietokoneiden laskentatehon odotetaan tuplaantuvan joka toinen vuosi, joka ennen pitkää johtaa ihmistä älykkäämpään tietokoneeseen. Singulariteetista on puhunut ja kirjoittanut etenkin keksijä, tutkija ja Googlella johtajana työskentelevä Raymond Kurzweil, joka näkee singulariteetissa huimia mahdollisuuksia ihmiskunnalle. Hän on ollut perustamassa myös Singularity Universityä, joka kouluttaa startup-yrityksiä hyödyntämään eksponentiaalista teknologiaa globaalien ja yhteiskunnallisten haasteiden ratkaisemiseen. Singulariteetti on toisille lupaus paremmasta maailmasta, toisille dystooppinen kauhukuva, jossa pahimmillaan koneet nousevat valtaan.

Yltäkylläisyyden yhteiskunta

Ruonan, energian, liikkumisen ja viestinnän hinta on radikaalisti laskenut, kun taas ihmisten elinikä, tulotaso ja esimerkiksi lapsikuolleisuus ovat radikaalisti vähentyneet. Vuoden 2019 lopussa 58 prosentilla maailman väestöstä oli pääsy internetiin, kun 2010 luku oli 23 prosenttia. Tämä tarkoittaa kolmea miljardia uutta internetin käyttäjää ja yltäkylläisyyden yhteiskunnasta paljon puhunut ja kirjoittanut Peter Diamandis uskoo, että sillä on hienoja seurauksia ihmiskunnalle uusien verkostojen, yhteisöjen ja ratkaisujen muodossa (Diamandis 2012, Worldwide digital population as on October 2019). Rikard Linde ja Aleks Neuvonen kuvailevat yltäkylläisyyden yhteiskuntaa seuraavasti: ”Yltäkylläisyys saapuu hajautettujen järjestelmien muodossa, jossa kaikilla on pääsy resursseihin muiden pääsyä rajoittamatta. Se näyttää eräänlaiselta verkolta, joka on verkottunut ja monimuotoinen, suuri ja valtava.” (Linde & Neuvonen 2017)

Valikoitujen selviytyminen ja avaruuden valloitus

Uusi-Seelanti on ollut kansainvälisen median huomion kohteena, sillä mittava määrä erittäin varakkaita bisnesmaailman edustajia, lähinnä teknologia- ja sijoitusaloilta, on ostanut sieltä kiinteistöjä ja maata. Suurin osa taloista seisoo tyhjillään, sillä niiden tarkoitus on olla eräänlaisia apokalyptisvakuutuksia, pakopaikkoja maailman toisella puolella (USA:sta katsottuna), jos globaalit ongelmat kärjistyvät. Eniten aiheeseen liittyen otsikoissa on ollut Paypalin perustaja Peter Thiel, sillä Uuden-Seelannin hänelle myöntämä kansalaisuus aiheutti paljon

kritiikkiä. Amazonin perustaja Jeff Bezos ja Teslan perustaja Elon Musk ovat suunnanneet katseensa vielä pidemmälle.

Bezosen yritys Blue Origin pyrkii valloittamaan kuun. Bezos uskoo, että muutaman sadan vuoden kuluttua kaikki raskas teollisuus on siirtynyt pois Maan kamaralta ja Maa toimii pääasiassa ihmisten asuttamiseen. Elon Musk taas haluaa SpaceX yrityksensä avulla asuttaa Marsin. Musk on puhunut siitä, että alhaisen syntyvyyden vuoksi on varmistettava, että jossain (tässä tapauksessa Marsissa) on ihmisyyhteisö, joka säilyttää muistissaan ihmiskunnan saavutukset. Marsissa asuvan yhteisön hallintomalliksi Musk on kaavaillut suoraa demokratiaa (Murtola 2018). Yhteistä avaruuden valloituksella ja eristäytymisellä Uuteen-Seelantiin on se, että niistä pääsevät osallisiksi vain harvat. Vastaavanlaisia utopioita paremmasta maailmasta, johon pääsevät vain valitut on esitetty muun muassa elokuvassa Tomorrowland ja Ayn Randin kirjassa Atlas Shrugged (ks. Kantola 2018).

Ekotopia ja solarpunk

Ekotopialla viitataan tilaan, jossa maapallolla eletään täysin maapallon kantokyvyn rajoissa ja kaikki ekologiset haasteet on selätetty. Ekotopia viittaa myös samannimiseen Ernest Callenbachin 1970-luvulla kirjoittamaan kirjaan. Sen sanotaan esitelleen monia tämän päivän ekologiseen elämäntyyliin liitettäviä asioita, kuten paikallisen ruoan suosimisen, kaupunkipyörät ja ylipäättään ekologisen elämäntyylin (Timberg 2008). Uudempi versio maapallon rajoihin mahtuvasta utopiasta on internetin keskustelupalstoilta, tieteiskirjallisuudesta ja ympäristöliikkeestä kumpuava Solarpunk. Siinä kuvataan yhteiskuntaa, joka on ekologisempi, vapaampi, tasa-arvoisempi ja eläväisempi kuin nykyhetki (Wagner & Wieland 2017, Owens 2016). Se on vastareaktio kertomuksille maailmanlopusta ja ympäristötuhosta, ja kuvittelee ratkaisuja ja reittejä kohti kestävästä yhteiskunnasta. Kuten nimikin viittaa, energiantuotanto perustuu aurinkoon. Nimen loppuosa taas kuvaa kapinallista eetosta tämän hetken vallalla olevaa järjestelmää vastaan ja samalla leikkisyyttä ja kokeilunhalua. Utopian lisäksi kyseessä on yhteisö, joka edistää hajautettuja rakenteita, yhteisöllisyyttä ja tee se itse -asennetta (Pescoe-Yang 2018, Solar Punk Festival 2018)

Täysin automatisoitu avaruushomoluksuskommunismi ja osallisuustalous

Nettimeemiin pohjautuva ajatus maailmasta, joka perustuu runsauden ja tuhlauksen jakamiselle kaikille tasapuolisesti. Pontus Purokuru on avannut meemin takana olevia ajatuksia (Purokuru 2018). Automatisointi tarkoittaa vastenmielisten töiden sysäämistä roboteille ja lisää vapaa-aikaa ihmisille. Avaruus vie ajatukset ja kunnianhimon yhden planeetan elinpiiristä kohti useilla planeetoilla asuvaa ihmiskuntaa. Homo viittaa vapautumiseen sukupuolisen ja seksuaalisen kokemuksen ahdistavista raameista. Luksus tarkoittaa mielekästä ja nautinnollista elämää kaikille, eli samppanjaa, leikkokukkia ja joutilaisuutta. Kommunismi määrittää hyvän elämän oleskeluyhteiskunnaksi, jossa saa myös olla, eikä vain tehdä ja suorittaa.

Parecon Finlandin edistämä osallisuustalous on taloustieteellinen malli, jonka keskiössä on demokraattiset yritykset, joita työntekijät itse johtavat. Yritykset tekevät yhteistyötä kuluttajien kanssa ja päätöksenteko on hajautettua (Parecon Finland 2019).

Mitä utopioissa tulee ottaa huomioon nyt?

“The most tragic form of loss isn't the loss of security; it's the loss of the capacity to imagine that things could be different.” (Bloch 1986)

Utopioiden hahmottamista vaikeuttaa se, että toisenlaisia tulevaisuuksia on vaikea kuvitella. Ihmisille on tyyppillistä takertua kiinni nykyisiin ja vanhoihin tulevaisuuskuviin. Esimerkiksi ennen kevään 2019 vaaleja kysytyissä puoluejohtajien visioissa Suomi vuonna 2050 kuvataan pitkälti samankaltaisena kuin nyt (YLE 2019). Katsomme siis liian rajattua joukkoa tulevaisuuksia hetkellä, jolloin moni asia on murroksessa. Oletamme tulevaisuuden olevan nykyhetken kaltainen ja unohtamme yllättävämmät mahdollisuudet (Sardar & Sweeney 2016).

Nykyhetken utopioiden tulisi avata uudenlaisia näkymiä, mutta myös ottaa huomioon maailman keskinäisriippuvaisuus ja erilaiset näkökulmat. Kuvitelmat kaukaisista, eristyneistä ja harmonisista saarivaltioista tuntuvat naiiveilta näkemyksiltä yhteiskunnasta globalisoituneessa ja vastakkainasetteluiden värityksessä maailmassa. Sen sijaan, että mietitään utopiaa lopputuloksena, voikin olla hyödyllisempää kiinnittää huomiota siihen, miten sitä lähdetään muodostamaan. Millaisia kehystyksiä ja määrittelyitä tehdään, kun pohditaan utopioita? Millaiset näkökulmat tulevat esiin ja mitkä jätetään huomiotta?

Tulkinta, määrittely ja rajausten tekeminen utopioita muodostettaessa eivät ole neutraaleja vaan poliittisia prosesseja, ja yhteisen ymmärryksen saavuttaminen vaatii aikaa ja dialogia. Parhaimmillaan prosessiin osallistuu eri lailla ajattelevia sekä kyvyiltään ja ajattelumalleiltaan toisiaan täydentäviä ihmisiä, joilla on sama tavoite. Monimuotoisuus ja moniäänisyys tukevat vallalla olevien tulevaisuuskäsitysten kyseenalaistamista, uusien näkökulmien syntyä ja vähemmistöjen näkemysten huomioimista.

Se, mitä tapahtuu dystopian ja utopian välillä, jää usein kuvaamatta.

Moniäänisyyttä voi lisätä keskittymällä yksittäisen utopian sijaan pohtimaan toivottavien tulevaisuuksien rajoja. Tulevaisuudentutkija Leah Zaidi puhui Finnsight 2019 -seminaarissa polytopioista. Hänen mukaansa sekä utopioista että dystopioista puhutaan usein tarinan loppupisteinä. Se, mitä tapahtuu dystopian ja utopian välillä, jää usein kuvaamatta. Polytopiat kuvaavat muutoksen ja askeleet: miten utopiaan tai dystopiaan päädytään? Yksittäisten utopioiden sijaan polytopia myös keskittyy laajempaan toivottavien tulevaisuuksien alueeseen. Tärkeää ei siis ole päästä johonkin yhteen pisteeseen (utopia), vaan oikeaan suuntaan (polytopia).

Tulevaisuuskuvioiden arkipäiväistäminen tuo utopiat ihmisen tasolle

Utopiat ja tulevaisuuskuviot saattavat jäädä liian yleiselle tasolle ja voi olla vaikea ajatella, mitä ne tarkoittaisivat oman arjen kannalta. Tämän ratkaisemiseksi ennakoinnissa ja tulevaisuustyössä on viimeisen kymmenen vuoden aikana kiinnitetty enenevässä määrin huomiota elämykselliseen ennakointiin, eli tulevaisuuksien kuvaamiseen ja tuomiseen nykyhetkessä koettavaksi (Cuhls & Daheim 2017, Candy & Dunagan 2017, Candy & Potter 2019).

Elämyksellisessä ennakoinnissa tulevaisuutta lähestytään kokemuksellisuuden kautta, hyödyntäen esimerkiksi taiteen ja muotoilun menetelmiä: näyttelyitä, leikkiä, pelejä, draamaa, improviisaatiota ja tarinankerrontaa. Tavoitteena on tehdä “näkymättömästä näkyvä ja käsinkosketeltava” (Candy & Kornet 2019). Viheliäiset ongelmat ja tulevaisuuteen vaikuttavat ilmiöt voivat tuntua

Elämyksellisessä ennakoinnissa näkymätön tehdään näkyväksi ja käsinkosketeltavaksi.

abstrakteilta ja sen vuoksi on tärkeää ajatella niitä ihmisiä, joihin nämä ilmiöt vaikuttavat jo nyt. Elämyksellisen ennakkoinnin avulla voi poistaa kognitiivista, emotionaalista ja ajallista välimatkaa isoihin teemoihin, kuten ilmastonmuutokseen tai tekoälyyn liittyen (Zaidi 2018).

Tulevaisuuden tuominen nykyhetkessä nähtäväksi, kuultavaksi ja koettavaksi auttaa myös sen sisäistämistä. Tämä lisää myös empatiaa niitä kohtaan, joita kyseiset ilmiöt

koskettavat. Tulevaisuudesta tulee arkipäiväinen ja samastuttava, ja on helpompi kuvitella sitä oman elämän näkökulmasta. Tällöin päästään syvempiin keskusteluihin siitä, kuinka toivottava kyseinen tulevaisuus on, kenen kannalta se on toivottava ja millaisia erilaisia näkökulmia siihen on.

Esimerkkejä elämyksellisestä ennakoinnista:

- **Maailma ilman öljyä** -peli öljyn loppumisen havainnollistamiseksi (2007)*
- **Carnival 2020** antoi kävijöille kokemuksen sosiaalisesta luottoluokitusjärjestelmästä. Tämä kokemuksellinen taideinstallaatio havainnollisti Kiinassa jo käytössä olevaa järjestelmää ja otti vaikutteita suosituista Black Mirror -sarjasta (2018)*
- **Seeds of Good Anthropocene** -projektin lähtökohtana on ymmärrys siitä, että ihmiskunta on siirtynyt uuteen geologiseen aikaan antroposeeniin. Projekti sisältää avoimen online-kartan, johon kuka tahansa voi lisätä olemassa olevia projekteja, jotka rakentavat ekologisesti kestäviä yhteiskuntia – hyvän antroposeenin ajan siemeniä. (käynnissä)*
- **What Futures** – Kansainvälinen Punainen Risti ja Punainen Puolikuu loivat whatsappiin online-pelin, jossa kuviteltiin elämää vuonna 2030 ja muotoiltiin tarinoita ja ratkaisuja, joilla vastataan humanitaarisiin haasteisiin. Pelistä saadut opit vaikuttivat Punaisen Ristin ja Punaisen Puolikuun globaaliin vuoteen 2030 ulottuvaan strategiaan (2017).*
- **Seitsemän sisarusta tulevaisuudesta** -näyttely (2017–2019) – Sitran ja Tiedekeskus Heurekan yhteisessä näyttelyssä pohdittiin seitsemän sisaruksen kautta, millainen Suomi on viidenkymmenen vuoden kuluttua 2060-luvulla. Vahvasti visuaalisen, tarinallisen ja vuorovaikutteisen näyttelyn päähenkilönä oli näyttelyvieras itse, joka pääsi kurkistamaan tulevaisuuksiin arvomaailmoltaan hyvin erilaisten sisarusten näkökulmista. Näyttely kannusti kävijöitä pohtimaan tulevaisuuden toivottua suuntaa ja miettimään, miten tulevaisuuteen voi vaikuttaa omilla valinnoillaan. Heureka myi näyttelyn konseptin australialaiselle MOD.-tiedekeskukselle, joka siirsi seitsemän sisaruksen tarinan Adelaidaan, aavikoituvan Etelä-Australiaan. MOD.-tiedekeskuksen näyttely on avoinna toukokuuhun 2020 saakka.

* (Ramos ym. 2019)

Tulevaisuuskyvykkyys utopioinnin tukena

”Man has the capacity to dream finer dreams than he has ever succeeded in dreaming.” (Polak 1973)

Ihmisten mahdollisuudet tulevaisuusajatteluun vaihtelevat. Tiedetään, että kun ihminen kohtaa köyhyyden, hänen aikaperspektiivinsä usein lyhenee, niin että ihminen keskittyy tässä hetkessä selviytymiseen tai menneisyyteen (Fieulaine, Apostolidis 2015). Ihmisten aikakäsitteet vaihtelevat ja niihin voi vaikuttaa sosioekonomisen aseman lisäksi muutkin asiat, kuten harrastukset. Esimerkiksi scifi-kirjallisuuden harrastajilla saattaa olla käytettävissään laajempi kuvasto ja sanasto erilaisten tulevaisuuksien kuvitteluun.

Yksilön kykyä tulevaisuusajatteluun on kuvattu tulevaisuuslukutaidon termillä. Yksilöllinen tulevaisuuslukutaito muodostuu kolmesta osa-alueesta: tietämisestä, tuntemisesta ja taidoista (kognitiivinen kapasiteetti, emotionaalinen kapasiteetti ja aktiivitaidot) (Puru & Wilenius 2018). Tulevaisuuslukutaitoa edistetään muun muassa Unescon toimista kansainvälisesti.

Yleisemmin kyvykkyysajattelusta (engl. capability approach) ovat kirjoittaneet muun muassa Amartya Sen ja Martha Nussbaum. Heidän kehittämänsä kyvykkyuden viitekehys korostaa yksilöiden todellista, toteutunutta hyvinvointia ja toimijuutta. Keskeistä on se, kuinka

hyvin ihminen pystyy muuntamaan resurssinsa, esimerkiksi sosiaalisen pääomansa, hyvinvoinniksi eli saavuttamaan tavoittelemisen arvoisia asioita elämässä. Toimivan yhteiskunnan tehtävänä on vahvistaa jäsentensä kykyjä tehdä sellaisia päätöksiä, jotka pidemmällä aikavälillä ovat suotuisia sekä yksilölle että yhteiskunnalle (Korhonen ym. 2017).

Utopiat avaavat uudenlaisia radikaalisti parempia tulevaisuuskuvia ja haastavat nykyisiä oletuksia yhteiskunnan rakenteista. Maailma ei kuitenkaan pelastu pelkästään kuvittelemalla ja keskustelulla, tai

Maailma ei pelastu vain utopioimalla – tarvitaan myös toimintaa ja yhteiskunnan uudistamista.

utopioimalla. Tarvitaan myös toimintaa ja yhteiskunnan uudistamista. Yhteiskunnan uudistaminen vaatii omaa osaamistaan, yhteiskunnallisen vaikuttamisen taitoja. Näitä taitoja tarvitsevat sekä yksilöt että yhteisöt.

Tulevaisuusajattelun ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen taitojen yhdistelmästä käytämme termiä tulevaisuuskyvykkyudet. Niiden harjoittaminen antaa pohjan toteuttaa projekteja, jotka perustuvat pitkän tähtäimen näkemykselle. Ihmisten laajempi osallistuminen tulevaisuuskeskusteluun voi tapahtua vain kasvattamalla tulevaisuuskyvykkyksiä. Tulevaisuuskyvykkyudet kytkeytyvät toimijuuteen – todelliseen mahdollisuuteen käyttää taitojaan ja osaamistaan laajemman yhteisön tai yhteiskunnan hyväksi pitkällä aikavälillä.

Osallistuminen yhteiskunnalliseen toimintaan, esimerkiksi politiikkaan, innovaatiokilpailuihin tai hackathoneihin vaatii kyvykkyksiä, jotka jakautuvat epätasaisesti. Tulevaisuuskyvykkyysiin kuuluu, ei vain olemassa oleviin yhteiskunnallisiin prosesseihin osallistuminen, vaan myös uusien ratkaisujen ja sosiaalisten innovaatioiden luominen.

Kyvykkyudet kytkeytyvät yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan tasolle. Martha Nussbaum (2016) on kirjoittanut: ”Ilman julkisesti asetettuja inhimilliseen kehitykseen liittyviä tavoitteita emme tiedä, mille kehityksen tasolle voisimme päästä: Meidän on helppo luiskahtaa toivottomuuteen ja luopua ponnistelusta, jos meillä ei ole näkymää toivoa vahvistaviin, rohkeisiin tavoitteisiin.”

Lopuksi: Utopiat luovat edellytyksiä yhteiskunnan uudistamiselle

”For those who still think that utopia is about the impossible, what really is impossible is to carry on as we are, with social and economic systems that enrich a few but destroy the environment and impoverish most of the world's population. Our very survival depends on finding another way of living.” (Levitas 2013)

Tulevaisuususkon kannustaa toimintaan paremman tulevaisuuden eteen. Tällä hetkellä tulevaisuususkon näyttää olevan ainakin osittain kateissa. Samalla, kun haasteiden suuruus esimerkiksi ekologiseen kriisiin liittyen on tullut yleisempään tietoisuuteen, puuttuvat näkymät siitä, miltä kestävä yhteiskunta ja arkielämä voisivat parhaimmillaan näyttää.

Minkälaiselta voisi näyttää ekologisesti toimiva yhteiskunta, joka on erilainen kuin nyt, mutta jossa eletään silti hyvää elämää? Miten asumme, miten matkustamme, miten pidämme yhteyttä kaukana asuviin ystäviimme ja miten työskentelemme? Entä miltä näyttää koulutus ja miten osallistutaan päätöksentekoon? Ajatusten vieminen kolmenkymmenen tai edes kymmenen vuoden päähän ei ole helppoa, mutta sitä voi harjoitella tulevaisuusajattelun tarjoamien työkalujen kautta.

Kannattaa pohtia, ketkä utopioita määrittelevät ja ketkä pääsevät osaksi tulevaisuuksista käytäviä keskusteluja.

Tässä työpaperissa korostettuja utopioita ei kannata pitää ihmeläkkeenä, joka automaattisesti johtaa parempiin tulevaisuuksiin. On hyödyllistä tarkastella myös utopioita ja utopiointia vastaan esitettyjä argumentteja, ja pohtia, mitä niistä voisi oppia. Utopioihin on hyvä suhtautua kriittisesti myös sisällön suhteen ja kyseenalaistaa niiden sisältämiä lupauksia. Esimerkiksi utopia hedonistisesta kulutusyhteiskunnasta on pitänyt sisällään lupauksen onnesta, mutta sitä kyseenalaistetaan yhä enemmän etenkin kestävyysnäkökulmasta.

Perinteisesti utopiat ovat olleet yksittäisten ajattelijoiden tai pienen etujoukon luomia. Sama pätee myös aikamme teknoutopioihin. Elitistisyyden takia utopiat näyttävät helposti joko pienen piirin oman edun tavoittelulta tai pyrkimykseltä pakottaa tulevaisuus tiettyyn ihanneyhteiskunnan muottiin. Sen vuoksi on oleellista kiinnittää huomiota siihen, ketkä utopioita määrittelevät ja ketkä pääsevät osaksi tulevaisuuksista käytäviä keskusteluja.

Utopioista puhuminen voi näyttäytyä pilvilinnojen rakentelulta tilanteessa, jossa pitäisi nykyisten reunaehtojen rajoissa tehdä nopeita ja radikaaleja muutoksia. On ihan oikeutettua kysyä, miksi käyttää aikaa utopioiden luomiseen, jos utopioita ei kerran ole aikomustakaan toteuttaa sellaisenaan. Miksi ei keskitytä hahmottamaan realistisia tulevaisuuksia ja ratkaisuja niiden pohjalta?

Utopia on tarpeen nähdä pohjapiirustuksen sijaan ajattelun apuvälineenä, horisonttina, joka houkuttelee kehittämään ympäröivää maailmaa ihanteiden pohjalta tai niiden innoittamana. Vaikka utopiaa itsessään ei toteutetakaan, avaa se näkymän siihen, mikä on toivottavaa.

Koska tällä hetkellä on vallalla runsaasti uhkakuvia, tarvitaan utopioita tasapainottamaan niiden kuvaamaa maailmaa.

Asiaa voi havainnollistaa niin sanotulla Overtonin ikkunalla (kts. esim. Mackinac.org). Yhteiskunnallisessa keskustelussa on ajasta riippumatta joukko aiheita, joita pidetään vaihtelevasti suosittuna, järkevänä, hyväksyttävänä, radikaalina tai ennenkuulumattomana. Dystopioiden voi ajatella vetävän ikkunaa kohti uhkakuvia tekemällä radikaaleista tulevaisuuksista tuttuja, usein myös pakon edessä hyväksyttäviä ja jopa järkevän oloisia. Sen sijaan vastaavaa vetoa ei tule utopioiden suunnalta. Ensikuulemalta järkevän kuuloiset ajatukset maapallon kantokyvyn rajoissa elämisestä voidaan ampua alas muun muassa talouskasvun argumentein. Tarvitaan utopioita, jotta realistisilta tuntuvat tulevaisuudet voivat myös olla toivoa tuottavia.

Reilu siirtymä kestävämpiin yhteiskuntiin on mahdollinen vain, jos ihmiset saadaan innostettua mukaan ja he kokevat, että eivät pelkästään joudu luopumaan hyvinvoinnistaan, vaan voivat saada jotain parempaa - vaikkakin toisenlaista - tilalle. Siirtymän houkutteleva kuvaaminen on keskeistä muutoksen toteuttamisessa ja tähän utopioista voi olla apua.

Tulevaisuuden uudistajat -projekti

Sitran ennakointitoiminnossa on alkuvuodesta 2020 alkanut Tulevaisuuden uudistajat -projekti, joka keskittyy ennakoinnin ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen taitojen, tulevaisuuskyvykkyyksien, kehittämiseen, kouluttamiseen ja levittämiseen.

Toivottavista tulevaisuuksista ja muista tulevaisuus pohdinnoista on tarpeen rakentaa vahvempi silta nykyhetken toimenpiteisiin. Utopiat voivat antaa suunnan muutokselle, mutta sen lisäksi tarvitaan toimintaa sekä paikallisella että valtakunnan tasolla yhteiskunnan uudistamiseksi.

On aika laajentaa tulevaisuudesta käytävää keskustelua sekä siihen osallistuvien että sisältöjen osalta – ja muodostaa vahvempi linkki tulevaisuusajattelusta tulevaisuuden tekemiseen. Tule mukaan, toiveikas tulevaisuus tarvitsee sinua!

Lähteet

Bloch, Ernst (1986). The principle of hope. MIT Press, Cambridge.

Candy, Stuart & Dunagan, Jake (2017). Designing an experiential scenario: The People Who Vanished. *Futures*, 86, 136–153.

Candy, Stuart & Kornet, Kelly (2019). Turning Foresight Inside Out: An Introduction to Ethnographic Experiential Futures. *Journal of Futures Studies*, 23(3), 3–22.

Candy, Stuart & Potter, Cher (2019). Introduction to the Special Issue: Design and Futures (Vol. I). *Journal of Futures Studies*, 23(3), 1–2.

Cuhls, Kerstin, & Daheim, Cornelia (2017). Introduction to the Special Issue on “Experiencing Futures.” *Futures*, 86, 92–93.

Diamandis, Peter. Abundance is our future TED-talk. 29.2.2012. <https://www.youtube.com/watch?v=BltRufe5kkI><https://www.youtube.com/watch?v=BltRufe5kkI/> Vierailtu 22.7.2019

Fieulaine & Apostolidis . Precariousness as a Time Horizon: How Poverty and Social Insecurity Shape Individuals' Time Perspectives. *Time Perspective Theory; Review, Research and Application*. 213-228.

Harvey, David (2000). *Spaces of hope*. Edinburgh University Press.

Hyytinen, Tuomas ja Tuominen, Stina. Robottiautot singahtelevat ja Suomi pelaa jalkapallon MM-kisoissa – näin puoluejohtajat ennustavat vuotta 2050 <https://yle.fi/uutiset/3-10718725>. Yle 7.4.2019. / Vierailtu 6.2.2020.

Kantola, Camilla (2018). *Paremmän tulevaisuuden rajat - oikeiston ja vasemmiston utopioista*. Kirjassa Minna Mentula, Keijo Lakkala, Simo Suominen, Hanna Era: *Utopia työkaluna*. Demokraattinen sivistysliitto.

Korhonen, Satu, Neuvonen, Alekski ja Hokkanen, Lari. Pohjoismaisessa mallissa on kyse kyvykkyyksistä, ei hyvinvointipolitiikasta. <https://www.sitra.fi/artikkelit/pohjoismaisessa-mallissa-kyse-kyvykkyyksista-ei-hyvinvointipolitiikasta/>. 11.5.2017. / Vierailtu 10.2.2019

Lahtinen, Mikko (2002). *Matkoja mahdolliseen: Utooppisen ajattelun vaiheita*. Teoksessa Lahtinen, Mikko (toim.): *Matkoja utopiaan*.

Lahtinen, Mikko (2017). Utopiat ja niiden vastakuvat. *Futura*, 36 (2017):1, s. 5–13.

Lakkala, Keijo (2017). Utopia ja utooppinen ajattelu paremman olemassaolon haluna. Blogikirjoitus 31.7.2017./ <https://utopiametodina.wordpress.com/2017/07/31/utopia-ja-utooppinen-ajattelu-paremmän-olemassaolon-haluna/> Vierailtu 19.7.2019

- Lakkala, Keijo (2017). Utopiat yhteiskunnallisen mielikuvituksen metodologiana. *Futura*, 36 (2017):1, s. 14–21.
- Levitas, Ruth (2014). *Utopia as Method. The Imaginary Reconstitution of Society*. Palgrave Macmillian.
- Levitas, Ruth (2010). *The Concept of Utopia*. Peter Lang, Bern
- Linde, Rikard, Neuvonen, Aleksi. Yltäkyläisyyden yhteiskunta. Hyvinvoinnin seuraava erä -julkaisu. 6.6.2017 <https://www.sitra.fi/artikkelit/yltakyläisyyden-yhteiskunta/> Vierailtu 22.7.2019
- Locke, Charlie The real reason dystopian fiction is roaring back. <https://www.wired.com/2017/02/dystopian-fiction-why-we-read/>. Artikkelit 22.2.2017. / Vierailtu 19.7.2019
- Nussbaum, Martha (2016). Introduction: Aspirations and the Capabilities List, *Journal of Human Development and Capabilities*, Vol. 17, No 3., 301–308. Mackinac Center: <https://www.mackinac.org/OvertonWindow/> / Vierailtu 13.2.2020.
- Morgan, Dennis R (2015). The dialectic of utopian images of the future within the idea of progress. *Futures*, 66, 106–119
- Murtola, Anna-Maria (2018). How The Global Tech Elite Imagine the Future. https://esra.nz/global-tech-elite-imagine-future/?fbclid=IwARIGmoBYdzhAciDljb-hoLzB6KK5_uoEyp09HFk9yo8xxevP_pIxZutPDSMo / Vierailtu 22.7.2019
- Owens, Connor (2016). What is solarpunk. 27.5.2016. / <https://solarpunkanarchists.com/2016/05/27/what-is-solarpunk/><https://solarpunkanarchists.com/2016/05/27/what-is-solarpunk/> Vierailtu 2.8.2019
- Parecon Finland 2019. Idea reilusta ja kestävästä taloudesta. <http://www.osallisuustalous.fi/osallisuustaloudesta>
- Peskoe-Yang, Lynne (2018). What You Can Learn From the Solarpunk Movement. 23.11.2018. Rewire, <https://www.rewire.org/our-future/learn-solarpunk-movement/> Vierailtu 2.8.2019.
- Polak, Fred ja Elise Boulding 1973. *The image of the future*. Elsevier Scientific Publishing Company.
- Pouru, Laura & Markku Wilenius (2018): *Tulevaisuuslukutaito navigaatiivälineenä kuudennessa aallossa: kuinka integroida tulevaisuus lukio-opetukseen?* *Futura*.

Purokuru, Pontus (2018): Täysin automatisoitu avaruushomoluksuskommunismi. Kosmos.

Ramos, J. (2006). Toward a politics of possibility: Charting shifts in utopian imagination through the world social forum process. *Journal of Futures Studies*, 11(2), 1–14.

Raven, P. G. (2015). Imagining the impossible: The shifting role of utopian thought in civic planning, science fiction, and futures studies. *Journal of Futures Studies*, 20(2), 113–122.

Rushkoff, D. (2014). Present shock: When everything happens now. *Current*.
Sardar, Ziauddin 1993. Colonizing the future: the 'other'dimension of futures studies. *Futures*, 25(2), 179–187.

Solar Punk Festival (2018). Solarpunk: from genre to movement.
<http://solarpunkfestival.com/history/> Vierailtu 2.8.2019.

Sardar, Z., & Sweeney, J. A. (2016). The Three Tomorrows of Postnormal Times. *Futures*, 75, 1–13. <https://doi.org/10.1016/j.futures.2015.10.004><https://doi.org/10.1016/j.futures.2015.10.004> <https://doi.org/10.1016/j.futures.2015.10.004>

Sarolahti, Jenni. Heureka ja Sitran tulevaisuusnäyttely matkaa Australiaan
<https://www.sitra.fi/uutiset/heureka-ja-sitran-tulevaisuusnayttely-matkaa-australiaan/>.
4.1.2019

Timberg, Scott. 12.12.2008. The Novel That Predicted Portland.
<https://www.nytimes.com/2008/12/14/fashion/14ecotopia.html> / Vierailtu 25.7.2019

Zaidi, Leah. Videotallenne esityksestä Finnsight 2019 -tapahtumassa.
<https://businessfinland.videosync.fi/finnsight?seek=5220> / Vierailtu 10.2.2020

Zaidi, Leah. How to Build Brave New Worlds. https://www.linkedin.com/pulse/how-build-brave-new-worlds-part-one-leah-zaidi?trk=related_article_How%20to%20Build%20Brave%20New%20Worlds_article-card_title. 12.12.2018. / Vierailtu 10.2.2020

Wagner, Phoebe & Wieland, Brontë Christopher (2017). *Sunvault: Stories of Solarpunk and Eco-Speculation*. Upper Rubber Boot Books.

Worldwide digital population as on October 2019. <https://www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide/>

Liite: Utopiahankkeita

Utopioita ja utopiointia lähestytään tällä hetkellä mm. kirjallisuuden, filosofian, yhteiskuntatieteiden, taiteen ja aktivismin kautta. Tässä listaus muutamista kiinnostavista hankkeista utopioihin liittyen.

Suomalaisia tutkimushankkeita

“Utopia metodina” -tutkimushanke lähestyy utopioita yhteiskunnallisen kritiikin ja toisenlaisen yhteiskunnan kuvittelun menetelmänä. “Synkistyvät tulevaisuuden kuvat” -tutkimushankkeessa puolestaan käsitellään dystopioita kirjallisuudentutkimuksen näkökulmasta.

<https://utopiametodina.wordpress.com/>

<https://www.tuni.fi/fi/tutkimus/synkistyvat-tulevaisuudenkuvat-dystooppinen-fiktio-nykykirjallisuudessa-2015-2019>

Utopioihin keskittyviä tutkimusyhteisöjä

Utopioiden tutkimukseen keskittyviä tieteellisiä yhteisöjä on mm. 1977 perustettu kansainvälinen The society for utopian studies ja 1988 perustettu eurooppalainen Utopian studies society. Ne yhdistävät eri taustoista tulevia, utopioista kiinnostuneita tutkijoita ja järjestävät konferensseja utopioihin liittyen. Lisäksi mm. Limerickin yliopistossa on utopioihin keskittynyt tutkimuslaitos, Ralahine center for utopian studies.

<https://utopian-studies.org/>

<http://utopian-studies-europe.org/about/>

<https://ulsites.ul.ie/ralahinecentre/about-ralahine-centre-utopian-studies>

Nesta participatory futures

Brittiläinen Nesta on käynnistänyt projektin, jossa etsitään keinoja ja menetelmiä kestävien ja moniäänisten tulevaisuuksien kuvittelemiseen ja niistä keskusteluun systemaattisesti ja yhdessä eri sidosryhmien kanssa. Tavoitteena on yhdistää eri yhteisöjä ja luoda yhteisiä visioita toivottavista tulevaisuuksista.

<https://www.nesta.org.uk/project/participatory-futures/>

Todellisuuden tutkimuskeskus: utopiakonsultointi

Utopiakonsultointi on esitystaiteellinen palvelu, jossa utopiakonsultin johdattamana tutkitaan suhdetta ympäröivään todellisuuteen ja avataan uusia näkymiä elämään. Utopiakonsultaatiota on ollut tarjolla mm. osana Helsingin taidemuseon näyttelyä.

<https://todellisuus.fi/utopiakonsultaatio-2019/>

We should all be dreaming

Sonya Lindforsin ja Maryan Abdulkarimin “We should all be dreaming” kannustaa osallistujia unelmoimaan radikaalisti parempia tulevaisuuksia. Konsepti sijoittuu koreografioidun kohtaamisen, esityksen ja luennon välimaastoon ja kehittyä ja muotoutuu osallistujien myötä.

<http://antifestival.com/tapahtuma/sonya-lindfors-maryan-abdulkarim-fi-we-should-all-be-dreaming-dinner-for-dreamers/>

The art of organising hope

Eurooppalainen hanke, jossa kartoitetaan ja yhdistetään ihmisiä ja käytäntöjä, jotka haastavat olemassa olevia rakenteita ja edistävät tasa-arvoisempia, kestävämpiä ja reilumpia toimintatapoja. Tavoitteena ei ole määritellä paremman yhteiskunnan pohjapiirustusta, vaan saada aikaan yhteiskunnallista muutosta ja lisätä toivoa paremmasta tulevaisuudesta.

<http://theartoforganisinghope.eu/>

Tulevaisuuspäivä

Tulevaisuuspäivä on valtakunnallinen teemapäivä, jonka aikana toimijat ympäri Suomen järjestävät tulevaisuusaiheisia tapahtumia. Vuonna 2020 teemana on yhteinen tulevaisuuksien unelmointi ja päivän aikana kannustetaan pohtimaan myös utopioita.

<https://tulevaisuuspaiva.fi/>

Kirjoittajista

Mikko Dufva on Sitran tulevaisuusasiantuntija ennakointitiimissä. Hän tarkastelee työkseen tulevaisuuden kehityskulkuja ja niiden välisiä jännitteitä, merkkejä yllättävimmistä muutoksista ja tulevaisuuteen liittyviä mielikuvia.

Hannu-Pekka Ikäheimo työskentelee asiantuntijana Sitran ennakointitiimissä. Hän pohtii työkseen demokratian ja osallisuuden kysymyksiä osana Tulevaisuuden uudistajat -ja Verkostojen valta -hankkeita.

Jenna Lähdemäki-Pekkinen työskentelee asiantuntijana Sitran ennakointitiimissä. Hän vetää Tulevaisuuden uudistajat -projektia, joka yhdistää tulevaisuusajattelua ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen taitoja.

Pinja Parkkonen työskentelee asiantuntijana Sitran strategiatiimissä. Hän koordinoi ja kehittää Sitran yhteiskunnallisen vaikuttavuuden arviointia sekä oli mukana valmistelemassa Tulevaisuuden uudistajat -projektia.

Kiitämme kaikkia, jotka ovat jakaneet näkemyksiään aiheeseen liittyen ja kommentoineet selvitystä, erityisesti seuraavia henkilöitä: Maryan Abdulkarim, Toni Ahlqvist, Heikki Aittokoski, Keri Facer, Idil Gaziuluoy, Juhani Haaparanta, Kirsi Hanhisalo, Milla Havanka, Sirkka Heinonen, Saija Isomaa, Leena Jokinen, Marjaana Jokinen, Mikko Karhu, Juha Kaskinen, Matti Kortteus, Osmo Kuusi, Keijo Lakkala, Sonya Lindfors, Tarja Meristö, Sari Miettinen, Matti Minkkinen, Jouko Myllyoja, Sami Niemelä, Henrik Nisén, Johanna Ollila, Krista Petäjäjärvi, Aape Pohjavirta, Laura Pouru, Juho Rissanen, Vesa-Matti Ruottinen, Laurie Smith, Constanze Stelzenmuller, Sari Söderlund, Mari Tuokko, Otto Tähtkää, Virpi Vaittinen, Dodo Vögler – ja kaikki ne, jotka unohdimme mainita.

SITRA

SITRA MUISTIO 13.2.2020

Sitran julkaisemat muistiot ovat tulevaisuustyömme taustaksi tuotettuja sisältöjä.

ISBN 978-952-347-165-8 (PDF)
www.sitra.fi

SITRA.FI

Itämerenkatu 11–13
PL 160
00181 Helsinki
Puhelin 0294 618 991
 @SitraFund